

Ο ΥΠΟΓΕΙΟΣ ΝΑΟΣ (ΚΡΥΠΤΗ) ΤΗΣ Ι.Μ. ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΕΙΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ.

Υπό του Δρ. Αρχιτέκτονος Κ. Μητροπούλου Θεοδοσίου.

Πρόκειται περί διωρόφου αρχαιοτάτης Εκκλησίας που βρίσκεται νοτίως του Ι.Ν. της Αναστάσεως με πρόσβαση από την χριστιανική οδό. Το σχέδιο της κάτοψης του υπογείου ναού (τρίκογχος σταυροειδής) είναι βασισμένο σε αρχαία βυζαντινά πρότυπα του Δ' και Ε' αι. που μελετήθηκαν, τροποποιήθηκαν (επί αυτοκράτορος Ιουστίνου) και εφαρμόστηκαν κατά πρώτον στην Κων/πολη (ο Τρίκογχος ναός του Τιμίου Προδρόμου επί των αυτοκρατόρων Αρκαδίου και Θεοδοσίου του Μεγάλου το 392, «ο στρογγυλόστεγος», επί πατριάρχου Νεκταρίου και μαγίστρου Ρουφίνου στο Hebdomon) και στην συνέχεια στην Παλαιστίνη (Βασιλική της Γεννήσεως, οι αρχαίοι ναοί του φρέατος της Σαμαρείτιδος και του Αγίου Θεοδοσίου και κατά την περίοδο μεταξύ του 4ου και 5ου αι. από τους επισκόπους Ιωάννη 386-417 και Ιουβενάλιο, 422-458), ενώ το 403 θα πραγματοποιηθεί η βεβήλωση του τάφου του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή στη Σεβάστεια. Η Μαρία η Αιγυπτία το 421 έξω από την Ιερουσαλήμ προς την Ιορδανία θα συναντήσει ναό αφιερωμένο στον Άγιο Ιωάννη το Βαπτιστή. Το 451 γίνεται αναφορά για το Martyrium of Saint John the Baptist από την αδελφή του πατρός Etienne, ενώ το 453 θα γίνει η τοποθέτηση της Κάρας του Βαπτιστή μέσα στο Μαρτύριο από τον Επίσκοπο Uranicus of Emese. Το 491-518 θα οικοδομηθεί Ναός στο όνομα του Βαπτιστή από τον αυτοκράτορα Αναστάσιο στις όχθες του Ιορδάνη. στη Συρία: (*Saint Simon the stylist in Qala'at Samaa, Bosra Cathedral, Mouchabbak church, St. John the Baptist in Jerash*), στην Αλεξάνδρεια: (*Hermes*) –το 397 από τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Θεόφιλο (384-412)-, στη Δύση: (*G. Basilique civile d' Alesia*), με την καθιέρωση και την παραδοχή της σταυροειδούς τρίκογχης κάτοψης στην οικοδόμηση των πρώτων μνημειωδών βαπτιστηρίων προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή. Διακεκριμένοι επιστήμονες και παλαιστινιολόγοι, όπως οι: C. Schick 1902, A.C. Dickie 1899, L.H.Vincent 1919, P. Barnabe 1904, μη έχοντας την δυνατότητα της αρχαιολογικής έρευνας και ανασκαφής του μνημείου αυτού, αλλά βασισμένοι μόνο στην επιστημονική τους εμπειρία και στις ενδείξεις, τοποθέτησαν χρονολογικά τον υπόγειο ναό στο β' μισό του 5ου αι. Είναι ιστορικό γεγονός η οικοδόμηση πολυαρίθμων ναών, γηροκομείων, νοσοκομείων, επισκοπείων, η ανακαίνιση των τειχών της Ιερουσαλήμ και θρησκευτικών καθιδρυμάτων στους Αγίους Τόπους από την ευλαβέστατη και δραστήρια Αυγούστα Ευδοκία κατά την περίοδο της διαμονής της στην Ιερουσαλήμ (447-460). Για το λόγο αυτό, εύκολα οι αρχαιολόγοι θα αποδώσουν την κατασκευή της υπόγειας κρύπτης στη δραστήρια αυτοκράτειρα, παρά το γεγονός ότι σε κανένα ιστορικό σύγγραμμα δεν υπάρχει σχετική αναφορά. Σύμφωνα με τα ιστορικά στοιχεία (*Κύριλλος ο Σκυθοπολίτης, «Βίος του Αγίου Σάββα»*) πλησίον της μονής του Προδρόμου και του Επισκοπείου που είχε οικοδομήσει η αυτοκράτειρα Ευδοκία, θα θεμελιώσει αυτή και μεγαλοπρεπή ξενώνα με νοσοκομείο, τα οποία θα καταστραφούν το 614 από τους Πέρσες και τους Μουσουλμάνους του Καλίφη-ελ-Μανσούρ αργότερα, τον 8ο αι.

Κτίτωρ της Εκκλησίας του Ιωάννη του Βαπτιστή κατά την περίοδο 516-524 υπήρξε ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Ιωάννης (*Ιεροσολυμιτικό κανονάριο του Ζ' αι. και*

Γεωργιανού χειρογράφου), ενώ από πληροφορία του 512 (Ιωάννου, Επισκόπου Μαΐουμά, «Πληροφορίαι») είχε προηγηθεί η ίδρυση Μαρτυρίου στο όνομα του Βαπτιστού Ιωάννου, το 386, στο Όρος των Ελαιών από τον πρεσβύτερο Ιννοκέντιο και Επίσκοπο Ιεροσολύμων Ιωάννη (386-417). Στη συνέχεια ο μετά ένα αιώνα ακμάσας Ιωάννης ο Ελεήμων, Πατριάρχης Αλεξανδρείας (609-620), θα βοηθήσει στην ανακαίνιση του ήδη υπάρχοντος Ναού στην Ιερουσαλήμ μετά την καταστροφή του από τους Πέρσες, σε συνεργασία με τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Μόδεστο, τον ανακαινιστή του ιερού Ναού της Αναστάσεως .

Σύμφωνα με τον χρονογράφο Αντίοχο Στρατήγιο, στη Μονή του Αγίου Ιωάννη θα σφαγιαστούν από τους Πέρσες 4214 καταφυγόντες Χριστιανοί. Έτσι η κατασκευή του "Crypto-portico", δηλ. του εξωτερικού νάρθηκα της κρύπτης αποδίδεται μέχρι σήμερα στην επέμβαση του Πατριάρχη Μοδέστου το 626, ο οποίος θα αποκαταστήσει τον κατεστραμμένο Ναό, που θα παραμείνει σε χρήση μέχρι τον 11ο αι., όπου και θα κατασκευαστεί ο υπέργειος ναός. Ο ναός αυτός θα υποστεί σοβαρές ζημιές. Θα ακολουθήσει δε σειρά καταστροφών και επεμβάσεων κατά τα έτη 637 μ.Χ., 936 μ.Χ., 969 μ.Χ. και 1009 μ.Χ. από Αραβες, Σαρακηνούς και από τον Χαλίφη Χάκεμ το 1009 και θα αναστηλωθεί, όπως και οι άλλοι βυζαντινοί Ναοί της Ιερουσαλήμ από τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες την περίοδο 1024-1048 μ.Χ.. Τότε υπογράφεται συνθήκη μεταξύ του βυζαντινού αυτοκράτορα Ρωμανού του Γ' του Αργυρού (1028-1034) και των Αράβων και στην συνέχεια ενισχύονται οικονομικά οι οικοδομικές δραστηριότητες από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες Μιχαήλ Παφλαγόνα (1034-1041) και Κωνσταντίνο Μονομάχο .(1042-1050).

Φαίνεται ότι η Μονή του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστού, πριν και μετά την καταστροφή της Ιερουσαλήμ από τους Πέρσες και τους Μουσουλμάνους, θα χρησιμοποιηθεί σαν Πατριαρχείο, για το λόγο που μπροστά σε αυτήν βρισκόταν το παλαιό Επισκοπείο που είχε ανακαινίσει η αυτοκράτειρα Ευδοκία, καθώς και το βασιλικό γηροκομείο . Ο αυτοκράτορας Κάρολος ο Μέγας (762-814) έλαβε την άδεια να οικοδομήσει πλησίον της μονής του Αγίου Ιωάννη νέο ξενώνα και Εκκλησία στο όνομα της θεοτόκου από τον Χαλίφη Αρούν-αρ-Ρασήδ, για την περίθαλψη των προσκυνητών και του εντοπίου χριστιανικού πληθυσμού, όπως μας πληροφορεί ο μοναχός Βερνάνδος ο Σοφός, περί το 870. Στη συνέχεια ο ξενώνας αυτός και η Εκκλησία θα καταστραφούν από το Χαλίφη Χάκεμ, το 1009, και θα ανακαινιστούν τον 11ο αι. από Ιταλούς εμπόρους από το Amalfi της Ιταλίας, κατόπιν αδείας του Αιγύπτιου Χαλίφη Romensor de Moustesaph. Μετά την κατάληψη των Ιεροσολύμων και των Παναγίων Προσκυνημάτων από τους Σταυροφόρους, το 1099, το Μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή θα μετατραπεί σε νοσοκομείο υπό την επιστασία του Γεράρδου, επεκτείνοντας έτσι το ήδη υπάρχον νοσοκομείο και ξενώνα του Αγίου Ιωάννη του Ελεήμονος.

Παράλληλα με την ίδρυση του νοσοκομείου θα δημιουργηθεί και το απεσπασμένο αυτόνομο τάγμα των Ιωαννιτών μοναχών, το γνωστό και ως Freres de L'hospital de Saint Jean Baptiste de Jerusalem. Κατά την περίοδο της παραμονής των Σταυροφόρων επί 88 έτη, το νοσοκομείο αυτό θα λάβει τεράστιες διαστάσεις, καταλαμβάνοντας και ενσωματώνοντας τον χώρο περιμετρικά της Εκκλησίας του αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή. Ο χώρος αυτός τελικά θα αποτελέσει τόπο βαπτίσεων των αρρώστων του νοσοκομείου, όπως δεικνύεται και από την πρόσφατη αρχαιολογική και ιστορική έρευνα του μνημείου. Φαίνεται ότι ο ναός αυτός είχε καθιερωθεί σαν τόπος βαπτίσεων ασθενών του νοσοκομείου που προϋπήρχε και πριν από τους Σταυροφόρους .Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε μετά την πρόσφατη

ανακάλυψη υπόγειας δεξαμενής στην κρύπτη, που χρονολογικά συνδέεται με την οικοδόμηση του υπέργειου Ναού, τον 11ο αι. Ο Ναός αυτός του 11ου αι. επικοινωνούσε με την υπόγεια κρύπτη δια μέσου ορθογωνικού ανοίγματος που βρίσκεται στο δάπεδο της νότιας κόγχης του ναού.

Το 1160 ο Jean de Wurzburg αναφέρει ότι η Εκκλησία του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστού συνδέεται με το νοσοκομείο της Ιερουσαλήμ Μετά την εκδίωξη των Σταυροφόρων από την Ιερουσαλήμ από τον Σαλαδινό το 1187, η ιδιοκτησία του ναού περιήλθε ανέπαφη και πάλι στον Ορθόδοξο Πατριάρχη, που την εποχή εκείνη ήταν ο Δοσίθεος Α΄. Το 1187 η Εκκλησία του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστού περιήλθε στους Ελληνορθόδοξους. (*Patrologia Graeca* 133, col.91). Από τον ΙΓ΄ μέχρι τον ΙΣΤ΄ αι. στη Μονή του Αγίου Ιωάννη θα κατοικίσουν Ίβηρες ως σύμμαχοι των σουλτάνων της Αιγύπτου, προερχόμενοι από την Μονή του Τιμίου Σταυρού, σύμφωνα με έγγραφο του 1526 (από Εγείρας 933) του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων. Οι Ίβηρες κατά τον ΙΖ΄ αι., επειδή βρέθηκαν σε μεγάλες οικονομικές δυσκολίες και μη έχοντες καμιά οικονομική υποστήριξη από τους βασιλείς τους, αναγκάστηκαν να παραδώσουν την ιερά Μονή του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων επί πατριαρχίας Δοσιθέου (1669-1707), ο οποίος προέβη στην αποπληρωμή των χρεών τους προς τους Τούρκους δανειστές, (βλ. φερμάν του 1106=1689 «Περί του μή ενοχλείσθαι τους Αγιοταφίτες δια τα υπ'αυτών κατεχόμενα Μοναστήρια και Εκκλησίες»)• και προέβη στην αναστήλωση του μνημείου, το οποίο ευρίσκετο σε οικτρά κατάσταση, («...ήσαν γάρ πάντα σεσαθρωμένα και ετοιμώς έχοντα τού καταπέσειν», Δωδεκάβιβλος).Από την αναφορά του Νεόφυτου του Κύπριου έχουμε την πληροφορία «....η Εκκλησία τού Τιμίου Προδρόμου παρίστα οικτρόν καί ελεεινόν θέαμα».

Το 1517 δια επισήμου ορισμού η Μονή του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή θα παραχωρηθεί στον Πατριάρχη Δωρόθεο, (1493-1654), αναγνωρίζοντας την πλήρη κυριότητα του προσκυνηματος από τον σουλτάν Σελήμ Α΄. Επίσης μεγάλη εξουσία θα δοθεί και στον Πατριάρχη Γερμανό (1534-1579), από τον σουλτάν Σουλεϊμάν Κανουνή για το συγκεκριμένο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου. Λόγω των συνεχών επιχωματώσεων περιμετρικά του μνημείου ο υπόγειος Ναός θα λάβει την μορφή κρύπτης. Η εκχωμάτωση του υπογείου Ναού θα πραγματοποιηθεί από τον Πατριάρχη Νεκτάριο (1660-1669). Το 1671 ο Bruyn που θα επισκευθεί τα Ιεροσόλυμα, θα αναφέρει για την επίσκεψή του στον υπόγειο Ναό, όπου οι Έλληνες σε βάθος 27 βαθμίδων βρήκαν την υπόγεια κρύπτη, την καλουμένη *Dell' Apostoli*, υπονοούντες ότι η Εκκλησία αυτή ήταν ο τόπος της γέννησης των Αποστόλων Ιακώβου και Ιωάννου.

Επίσης ανάλογη μαρτυρία έχουμε και από τον P.Nau το 1674, ο οποίος αναφέρει ότι ο υπόγειος Ναός ήταν άλλοτε ο οίκος του Ζαχαρίου, πατρός του Ιωάννη του Βαπτιστή. Το 1839 αναστηλώθηκε και εγκαινιάσθηκε ο Ναός του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστού, όπως αναφέρει η αναμνηστική επιγραφή στην δυτική όψη της Εκκλησίας. Την περίοδο αυτή θα πρέπει να κατασκευάστηκε και η Αγία τράπεζα με την επαναχρησιμοποίηση ρωμαϊκού μονόλιθου, προερχομένου πιθανότατα από το ρωμαϊκό δάπεδο της κρύπτης. Το 1844 ο αντιβασιλέας της Αιγύπτου θα δώσει άδεια για την επισκευή του μοναστηριού, όπως μας πληροφορεί ο Νεόφυτος. Με την άδεια αυτή και φροντίδα του Αρχιεπισκόπου Λύδδης Κυρίλλου και επιμέλεια του ηγουμένου της Μονής ιερομονάχου Μακαρίου του Κρητός, θα επισκευαστεί ο υπέργειος Ναός, το περιμετρικό τείχος της μονής, ο νάρθηκας που ήταν ετοιμόρροπος η πλακόστρωση δια μαρμάρων, τα εσωτερικά και εξωτερικά

αρμολογήματα και θα κατασκευαστεί και το απaráμιλλης τέχνης εικονοστάσιο.

Το 1847 πραγματοποιήθηκαν εργασίες στην κρύπτη του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστού. Το 1890-2 κατά τη διάρκεια εκχωματικών εργασιών στον υπόγειο Ναό με τη φροντιδα του Σκευοφύλακος Ευθυμίου, βρέθηκε στο ιερό αυτού κειμήλιο ανεκτίμητης αξίας που φυλάσσεται σήμερα στο Σκευοφυλάκιο του Παναγίου Τάφου. Το κειμήλιο αυτό αποτελείται από κρυστάλλινη θήκη σε μορφή μίτρας (τιάρας), ανήκει στον 12^ο αι., περιβάλλεται και κοσμεύεται με πολύτιμους λίθους, ενώ στο εσωτερικό του φυλάσσονται τεμάχιο του Τιμίου ξύλου, λείψανα των αγίων Πέτρου και Ιωάννου του Βαπτιστού, λείψανα σχεδόν όλων των Αποστόλων, λείψανα των μαρτύρων Βίτα, Λαυρεντίου, Στεφάνου μετά λατινικών επιγραφών («Ο Κύριος ενήστευσε»), καθώς και του Αγγλοσάξωνος βασιλέως Oswald. Το 1899 εκπονήθηκε αρχιτεκτονική μελέτη από τον A.C.Dickie για την Εκκλησία του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστού. Το 1925 το νότιο μισό του Muristan αποκτήθηκε από το English order of St.John of Jerusalem.

Οι εξωτερικές διαστάσεις της Εκκλησίας είναι 22, 16m x 18, 80m (συμπεριλαμβανομένου του νάρθηκος) και το ύψος στο κέντρο του σταυροθολίου είναι 5,88m. Το επίπεδο του δαπέδου της κρύπτης βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με αυτό του ιερού Ναού της Αναστάσεως και σε βάθος -7.04 m. κάτω από το επίπεδο της αυλής της Μονής. Πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες έφεραν στο φως νεότερα στοιχεία σχετικά με την ηλικία της υπόγειας κρύπτης που τελικά ανάγεται στους ρωμαϊκούς χρόνους, δηλ στον 1^οαι. Η μορφή της κάτοψης παραπέμπει σε δημόσια ρωμαϊκά κτίρια, πιθανότατα σε ρωμαϊκό δικαστήριο. Το κτίριο αυτό ήταν διώροφο, έφερε ξύλινο δάπεδο και εκαλύπτετο με κεράμους ρωμαϊκούς. Το δάπεδο του υπογείου αποτελείτο από μονόλιθους ισχυρών διαστάσεων και πάχους μέχρι και 40 εκ. Το 1523 ο Σουλτάνος Σουλεϊμάν ανοικοδομώντας τα δυτικά τείχη της Ιερουσαλήμ, τα οποία από την εποχή του Σαλαδινού σε πολλά σημεία είχαν καταρρεύσει, θα αφαιρέσει το δάπεδο της κρύπτης, καθώς και τους λαξευτούς λίθους του μοναστηριού, προκειμένου να τους χρησιμοποιήσει στην αναστήλωση των τειχών. (Ανάλεκτα Ιεροσολύμων, σταχυολογίας, σ.37).

Δεν υπάρχει λοιπόν αμφιβολία ότι ο υπόγειος ναός του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή ήταν ρωμαϊκό κτίριο, το οποίο μετατράπηκε από την αυτοκράτειρα Ευδοκία σε Εκκλησία τον 5^ο αι.

Η ανασκαφή βάθους 2.5 m περίπου στο κέντρο της κάτοψης της κρύπτης έφερε στο φως τα θεμέλια κτιρίου πρωϊμης ρωμαϊκής περιόδου, καθώς επίσης δόμους και κεράμους της περιόδου αυτής, που προέρχονταν από βίαια καταστροφή του κτιρίου αυτού (σεισμός ή εχθρική καταστροφή). Βρέθηκε η ρωμαϊκή θεμελίωση στη νότια κόγχη, που πάνω σε αυτή ήταν κατασκευασμένο το λιθόστρωτο δάπεδο. Στο λιθόστρωτο αυτό ρωμαϊκό δάπεδο οι Σταυροφόροι θα στηρίξουν τους τέσσερις κεντρικούς πεσσούς. που υποβαστάζουν σήμερα το κεντρικό σταυροθόλιο της κρύπτης.

Σήμερα το λιθόστρωτο δάπεδο της κρύπτης του 19^{ου} αι. έχει αφαιρεθεί και μεταφερθεί στο Πατριαρχείο, διατηρώντας μόνο τα τμήματα της ρωμαϊκής περιόδου, τα οποία έχουν διασωθεί. Το δάπεδο αυτό μετά το πέρας των εργασιών προβλέπεται να συμπληρωθεί και να αποκατασταθεί στην αρχική του μορφή.

Σήμερα οι εργασίες στο μνημείο αυτό βρίσκονται σε εξέλιξη, με την φροντίδα και ευλογία του Μακαριωτάτου Πατριάρχη Ιεροσολύμων κ.κ. Θεοφίλου του Γ', την

επίβλεψη του τεχνικού Γραφείου του Πατριαρχείου και της UNESCO. Τη χρηματοδότηση του έργου έχει αναλάβει το Ίδρυμα Λεβέντη.

Δρ. Αρχιτέκτων Μητρόπουλος Θεοδόσιος,

Διευθυντής του Τεχνικού Γραφείου του Πατριαρχείου,

Ιανουάριος 2011.

ngg_shortcode_0_placeholder